שֶׁעוֹשֶׂה אוֹתוֹ נָלָל – האבק העולה מן הגורן מזבל את הקרקע יותר מדי, וגורם לייבש את הזרעים הנזרעים בה.

משנה

משנה זו ממשיכה לעסוק בדיני הרחקת נזיקין, ומפרטת כמה ענייני היזק שיש להרחיקם מן העיר, או מן ממונו של חבירו. מַרְחִיקִין אֶת הַגַּבָּלוֹת, וְאֶת בֵּית הַקְּבָרוֹת, וְאֶת הַבּוֹרְסְקִי [–מקום עיבוד העורות] מִן קְצֵה הָעִיר חֲמִשִּׁים אַמָּה, מאחר שדברים אלו גורמים לריח רע המזיק את בני העיר.

המשנה מביאה מחלוקת באיזה צד של העיר מותר לעשות בורסקי: דעת תנא קמא היא, שאֵין עוֹשִׂין בּוֹרְסְקִי אֶלָּא לְמִזְרַח הָעִיר, מאחר שהרוח המזרחית היא חמה ומנשבת בנחת, ולפיכך אין היא מביאה את הריח לתוך העיר, אך בשאר צידי העיר אסור לעשות אפילו אם מרחיק חמשים אמה.

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, לְכָל רוּחַ הוּא עוֹשֶׂה – רשאי אדם לעשות בורסקי בכל צדדי העיר, חוּץ מִמַּעֲרָבָהּ של העיר. וּמַרְחִיק את הבורסקי חֲמִשִּׁים אַמָּה מן העיר.

וּמַרְחִיקִין אֶת הַמִּשְׂרָה [–מים ששורים בהם פשתן, וריחם רע ביותר], מִן גִּינַת הַיֶּרֶק, שאם זרע אדם ירקות בגינתו אסור לשכנו לסמוך לשם את מקום שריית הפשתן, מאחר שמזיק הוא לירק. וְכֵן מרחיקים אֶת מקום גידול הַכְּרִישִׁין [–כרתי] מִן מקום גידול הַבְּצָלִים, מאחר שמזיקים הם אותם, וְכֵן יש להרחיק אֶת מקום גידול הַחֲרְדָּל מִן כוורות הַדְּבוֹרִים, מפני שהדבורים אוכלות את החרדל, ונעשה להן מר בפיהן, וחוזרות ואוכלות את הדבש שלהן. וְרַבִּי יוֹסֵי מַתִּיר בְּסְמִיכַת הַחֲרְדָּל לכוורות הדבורים.

גמרא

הגמרא מסתפקת בהבנת דברי רבי עקיבא: אֵיבָעֵיָא לְהוּ – נסתפקו בני הישיבה, רַבִּי עֲקִיבָא הֵיכִי קָאָמַר – מה היתה כוונתו לומר, האם כוונתו שלְכָל רוּחַ הוּא עוֹשֶׂה וְסוֹמֵךְ – שבכל צדדי העיר ניתן לסמוך בורסקי בלא להרחיק כלל, חוּץ מִמַּעֲרָבָהּ דְּמַרְחִיק חֲמִשִּׁים אַמָּה וְעוֹשֶׂה – חוץ מצד מערב שאין לעשות בו בורסקי עד שירחיק חמשים אמה מן העיר. אוֹ דִלְמָא – או שמא לְכָל רוּחַ מרוחות העיר הוּא עוֹשֶׂה בורסקי וּמַרְחִיק חֲמִשִּׁים אַמָּה, חוּץ מִמַּעֲרָבָהּ דְּאֵינוֹ עוֹשֶׂה כְּלָל, אפילו אם ירחיק הרבה.

הגמרא פושטת ספק זה מדברי הברייתא: תָּא שְׁמַע, דְּתַנְיָא רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, לְכָל רוּחַ מרוחות העיר הוּא עוֹשֶׂה בורסקי וּמַרְחִיק חֲמִשִּׁים אַמָּה מן העיר, חוּץ מִמַּעֲרָבָהּ של העיר דְּאֵינוֹ עוֹשֶׂה שם בורסקי כָּל עִיקָּר, מִפְּנֵי שֶׁהִיא תְּדִירָא – מצויה. ומוכח מדברי הברייתא, שבכל הצדדים מצריך רבי עקיבא הרחקת חמשים אמה, ואילו בצד מערב אוסר הוא לעשות לעולם, אף אם מרחיק הרבה.

הגמרא מבררת את כוונת דברי רבי עקיבא 'מפני שהיא תדירא': אָמַר לֵיהּ רָבָא לְרַב נַחְמָן, מַאי כוונת רבי עקיבא שרוח מערבית תְּדִירָא. אִילֵימָא תְּדִירָא בְּרוּחוֹת – אם נאמר שכוונתו שבצד מערב יש רוחות באופן תדיר, דהיינו שרוח מערבית מנשבת יותר משאר רוחות, ולפיכך אין לעשות שם בורסקי מאחר שהרוח תביא את הריח לעיר, וְהָא אָמַר רַב חָנָן בַּר אַבָּא אָמַר רַב, אַרְבַּע רוּחוֹת מארבעה צידי העולם מְנַשְּׁבוֹת בְּכָל יוֹם, וְרוּחַ צְפוֹנִית מנשבת עִם כּוּלָּן – עם כל אחת מהרוחות, בנוסף למה שמנשבת בפני עצמה, שֶׁאִילְמָלֵא כֵּן – שאם לא היתה מנשבת עם כל אחת מן הרוחות, אֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּים אֲפִילּוּ שָׁעָה אַחַת מחמת חוזקן של הרוחות. וְרוּחַ דְּרוֹמִית היא הרוח הַקָּשָׁה מִכּוּלָּן, וְאִילְמָלֵא בָּן נַיָּן [–מלאך בדמות נץ] שֶׁמַּעֲמִידָהּ בבנפיו, היתה מַחֶרֶבֶת אֶת כל הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לט כו) 'הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו לְתֵימָן', דהיינו, שהמלאך הדומה לנץ פורש את כנפיו לצד דרום [–תימן], כדי לעצור את הרוח הנושבת שם. ומוכח, שרוח צפונית היא התדירה מכל הרוחות.

אֶלָּא בהכרח צריך לומר, דְּמַאי כוונת רבי עקיבא שרוח מערבית תְּדִירָא, שתְּדִירָא היא בְּהשראת הַשְׁכִינָה, המצויה בה יותר משאר צדדי העולם, ולפיכך הוא אוסר לעשות שם בורסקי.

הגמרא מביאה ראיה שהשראת השכינה מצויה יותר בצד מערב: דְּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בּוֹאוּ וְנַחֲזִיק טוֹבָה לַאֲבוֹתֵינוּ אנשי כנסת הגדולה, שֶׁהוֹדִיעוּ אותנו, על ידי המקרא שאמרו, היכן הוא המָקוֹם הראוי לפנות אליו בשעת התְּפִלָּה. דִּכְתִיב (נחמיה ט ו) 'וְצִבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מְשַׁתַּחֲוִים'. ויש ללמוד מכך, שצבא השמים הלא המה השמש והירח העומדים בצד מזרח, משתחוים כלפי השכינה שהיא בצד מערב, שאין דרך העבד להשתחוות בסמוך ממנו לאדונו, אלא בריחוק מקום מעט.

מַתְקִיף לָהּ [–הקשה על כך] רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, כיצד ניתן להוכיח מכאן ששכינה במערב, וְדִלְמָא השכינה היא במזרח, ואף על פי כן השמש והירח משתחוים לה בסמוך למקום מעמדם, ודומים הם כְּעֶבֶד שֶׁנּוֹטֵל פְּרָס [–מתנה] מֵרַבּוֹ, וְחוֹזֵר לַאֲחוֹרָיו כשפניו פונות לעבר האדון, וּמִשְׁתַּחֲוֶה בהליכתו לאחור, ונמצא שמתחיל להשתחוות בסמוך למקום מעמד אדונו, ומתרחק ממנו לאיטו, ואף בשמש וירח יתכן לומר כן, שמתחילים להשתחוות לשכינה שבמזרח, ומתקדמים לאחורידם לעבר מערב. קַשְׁיָא – אכן קשה הדבר.

הגמרא מביאה דעה החולקת על כך שעיקר השראת השכינה היא במערב: וְרַבִּי אוֹשַׁעְיָא סָבַר שהשראת הַשְׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא, ואין צד המיוחד יותר מחבירו. דְּאָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, מַאי דִּכְתִיב – מה היא כוונת הכתוב (שם) 'אַתָּה הוּא ה' לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְגוֹ', וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מְשַׁתַּחֲוִים', והיינו, שכוונת הכתוב הוא לשבח את הבורא בענין השליחות ששולח את צבא השמים, שהוא יחיד לבדו בענין זה, ומה הוא השבח בזה, שֶׁשְּׁלוּחֶיךָ לֹא כְּשְׁלוּחֵי בָּשָׂר וָדָם הם, שֶׁשְּׁלוּחֵי בָּשָׂר וָדָם, מְמָקוֹם שֶׁמְּשַׁתַּלְּחִים לְשָׁם מַחֲזִירִים שְׁלִיחוּתָן, שאם המשלח נמצא במקום אחד, ושולח את שליחו לעשות שליחות במקום אחר, אזי לאחר גמר השליחות מוטל על השליח לשוב למקומו של המשלח ולהודיעו שעשה את שליחותו. אֲבָל שְׁלוּחֶיךָ אינם צריכים לעשות כן, אלא לַמָּקוֹם שֶׁמְּשַׁתַּלְּחִין מֻשָּׁם מַחֲזִירִין שְׁלִיחוּתָן – באותו מקום שביצעו את שליחותם שם הם מודיעים שעשו את השליחות, מאחר שהשכינה מצויה במקום זה כפי שהיתה מצויה במקום שממנו נשלחו לכאן.

שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לח לה) 'הֲתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלְכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ הִנֵּנוּ', ומדייקת הגמרא, 'בָּאוּ וְיֹאמְרוּ' לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'וְיֵלְכוּ וְיֹאמְרוּ', שאינם צריכים לשוב למקום שממנו נשלחו, אלא הולכים ואומרים במקום שליחותם. ודבר זה מלַמֵּד שֶׁהַשְׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא שרויה.

וְאַף רַבִּי יִשְׁמָעֵאל סָבַר שהשראת השְׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא, דְּתָנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, מִנַּיִן שֶׁשְּׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ב ז) 'הַנָּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יֹצֵא וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא לִקְרָאתוֹ'. מדייקת הגמרא, 'יוצא אַחֵרִיו' לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא יוצא לִקְרָאתוֹ', דהיינו, שהמלאך הראשון בא מצד אחד, והשני בא מן הצד שכנגדו, ודבר זה מלַמֵּד שֶׁשְּׁכִינָה שרויה בְּכָל מָקוֹם.

וְאַף רַב סָבַר שֶׁשֵּׁת שְׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא, דְּאָמַר לֵיהּ רַב שֵׁשֶׁת לְשַׁמָּעֵיהּ [–למשמשו], בשעה שהיה מעמידו לתפילה, מאחר שרב ששת היה סגי נהור, לְכָל רוּחָא אוֹקְמָן – יכול עתה להעמידני להתפלל לכל הצדדים ואין חילוק בדבר, לְבַר מִמְּזָרְחָא – חוץ מצד מזרח שלא תעמידני לשם, וְלָאו מִשּׁוּם דְּלֵית בֵּיהּ השראת הַשְׁכִינָה, שהרי שוכנת היא בכל הצדדים בשוה, אֶלָּא מִשּׁוּם דְּמִזְרוּ בֵּהּ מִינֵי – כדי להוציא מלב עובדי עבודה זרה המורים להתפלל לצד מזרח.

הגמרא מביאה את דעת החולק בזה: וְרַבִּי אַבָּהוּ אָמַר, עיקר השראת הַשְׁכִינָה בְּמַעֲרָב היא, דְּאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, מַאי אוֹרְיָה – מדוע נקרא צד מערב בלשון פרסי בשם 'אוריה', על שם שהוא אֲוִיר יָהּ – הצד שבו שרויה השכינה ביותר.

הגמרא מביאה מימרא המדמה את התורה לארבע הרוחות הרוחות.

אֶלָּא בהכרח צריך לומר, דְּמַאי כוונת רבי עקיבא שרוח מערבית תְּדִירָא, שתְּדִירָא היא בְּהשראת הַשְׁכִינָה, המצויה בה יותר משאר צדדי העולם, ולפיכך הוא אוסר לעשות שם בורסקי.

הגמרא מביאה ראיה שהשראת השכינה מצויה יותר בצד מערב: דְּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בּוֹאוּ וְנַחֲזִיק טוֹבָה לַאֲבוֹתֵינוּ אנשי כנסת הגדולה, שֶׁהוֹדִיעוּ אותנו, על ידי המקרא שאמרו, היכן הוא המָקוֹם הראוי לפנות אליו בשעת התְּפִלָּה. דִּכְתִיב (נחמיה ט ו) 'וְצִבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מְשַׁתַּחֲוִים'. ויש ללמוד מכך, שצבא השמים הלא המה השמש והירח העומדים בצד מזרח, משתחוים כלפי השכינה שהיא בצד מערב, שאין דרך העבד להשתחוות בסמוך ממנו לאדונו, אלא בריחוק מקום מעט.

מַתְקִיף לָהּ [–הקשה על כך] רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, כיצד ניתן להוכיח מכאן ששכינה במערב, וְדִלְמָא השכינה היא במזרח, ואף על פי כן השמש והירח משתחוים לה בסמוך למקום מעמדם, ודומים הם כְּעֶבֶד שֶׁנּוֹטֵל פְּרָס [–מתנה] מֵרַבּוֹ, וְחוֹזֵר לַאֲחוֹרָיו כשפניו פונות לעבר האדון, וּמִשְׁתַּחֲוֶה בהליכתו לאחור, ונמצא שמתחיל להשתחוות בסמוך למקום מעמד אדונו, ומתרחק ממנו לאיטו, ואף בשמש וירח יתכן לומר כן, שמתחילים להשתחוות לשכינה שבמזרח, ומתקדמים לאחורידם לעבר מערב. קַשְׁיָא – אכן קשה הדבר.

הגמרא מביאה דעה החולקת על כך שעיקר השראת השכינה היא במערב: וְרַבִּי אוֹשַׁעְיָא סָבַר שהשראת הַשְׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא, ואין צד המיוחד יותר מחבירו. דְּאָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, מַאי דִּכְתִיב – מה היא כוונת הכתוב (שם) 'אַתָּה הוּא ה' לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְגוֹ', וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מְשַׁתַּחֲוִים', והיינו, שכוונת הכתוב הוא לשבח את הבורא בענין השליחות ששולח את צבא השמים, שהוא יחיד לבדו בענין זה, ומה הוא השבח בזה, שֶׁשְּׁלוּחֶיךָ לֹא כְּשְׁלוּחֵי בָּשָׂר וָדָם הם, שֶׁשְּׁלוּחֵי בָּשָׂר וָדָם, מְמָקוֹם שֶׁמְּשַׁתַּלְּחִים לְשָׁם מַחֲזִירִים שְׁלִיחוּתָן, שאם המשלח נמצא במקום אחד, ושולח את שליחו לעשות שליחות במקום אחר, אזי לאחר גמר השליחות מוטל על השליח לשוב למקומו של המשלח ולהודיעו שעשה את שליחותו. אֲבָל שְׁלוּחֶיךָ אינם צריכים לעשות כן, אלא לַמָּקוֹם שֶׁמְּשַׁתַּלְּחִין מֻשָּׁם מַחֲזִירִין שְׁלִיחוּתָן – באותו מקום שביצעו את שליחותם שם הם מודיעים שעשו את השליחות, מאחר שהשכינה מצויה במקום זה כפי שהיתה מצויה במקום שממנו נשלחו לכאן.

שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לח לה) 'הֲתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלְכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ הִנֵּנוּ', ומדייקת הגמרא, 'בָּאוּ וְיֹאמְרוּ' לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'וְיֵלְכוּ וְיֹאמְרוּ', שאינם צריכים לשוב למקום שממנו נשלחו, אלא הולכים ואומרים במקום שליחותם. ודבר זה מלַמֵּד שֶׁהַשְׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא שרויה.

וְאַף רַבִּי יִשְׁמָעֵאל סָבַר שהשראת השְׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא, דְּתָנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, מִנַּיִן שֶׁשְּׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ב ז) 'הַנָּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יֹצֵא וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא לִקְרָאתוֹ'. מדייקת הגמרא, 'יוצא אַחֵרִיו' לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא יוצא לִקְרָאתוֹ', דהיינו, שהמלאך הראשון בא מצד אחד, והשני בא מן הצד שכנגדו, ודבר זה מלַמֵּד שֶׁשְּׁכִינָה שרויה בְּכָל מָקוֹם.

וְאַף רַב סָבַר שֶׁשֵּׁת שְׁכִינָה בְּכָל מָקוֹם היא, דְּאָמַר לֵיהּ רַב שֵׁשֶׁת לְשַׁמָּעֵיהּ [–למשמשו], בשעה שהיה מעמידו לתפילה, מאחר שרב ששת היה סגי נהור, לְכָל רוּחָא אוֹקְמָן – יכול עתה להעמידני להתפלל לכל הצדדים ואין חילוק בדבר, לְבַר מִמְּזָרְחָא – חוץ מצד מזרח שלא תעמידני לשם, וְלָאו מִשּׁוּם דְּלֵית בֵּיהּ השראת הַשְׁכִינָה, שהרי שוכנת היא בכל הצדדים בשוה, אֶלָּא מִשּׁוּם דְּמִזְרוּ בֵּהּ מִינֵי – כדי להוציא מלב עובדי עבודה זרה המורים להתפלל לצד מזרח.

הגמרא מביאה את דעת החולק בזה: וְרַבִּי אַבָּהוּ אָמַר, עיקר השראת הַשְׁכִינָה בְּמַעֲרָב היא, דְּאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, מַאי אוֹרְיָה – מדוע נקרא צד מערב בלשון פרסי בשם 'אוריה', על שם שהוא אֲוִיר יָהּ – הצד שבו שרויה השכינה ביותר.

הגמרא מביאה מימרא המדמה את התורה לארבע הרוחות

המשך בעמוד רכט

הנושבות מארבעה צידי העולם: **אָמַר רַב יְהוּדָה, מַאי דִּכְתִיב** (דברים לב ב) **'יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי', זוֹ רוּחַ מַעֲרָבִית שֶׁבָּאָה מֵעֵרְפוֹ** [–מאחוריו] **שֶׁל עוֹלָם. 'תַּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי', זוֹ רוּחַ צְפוֹנִית שֶׁמַּזֶּלֶת אֶת הַזָּהָב – שהיא מחממת את העולם, ועל ידי כך בא רעב לעולם והזהב נעשה זול. וְכֵן הוּא אוֹמֵר** (ישעיה מו ו) **'הַזֹּלִים זָהָב מִכִּיס', שמצינו במקרא זה שנאמר בו לשון 'זול' לגבי זהב.**

עוד ממשיך הכתוב (דברים שם), **'כִּשְׂעִירִים עָלֵי דֶשֶׁא', זוֹ רוּחַ מְזָרְחִית שֶׁהִיא חזקה ביותר וּמַסְעֶרֶת אֶת כָּל הָעוֹלָם כְּשָׂעִיר** [–שד]. **'וְכִרְבִיבִים עֲלֵי עֵשֶׂב', זוֹ רוּחַ דְּרוֹמִית שֶׁהִיא מַעֲלָה** [–טיפות מטר] **רְבִיבִים וּמַגְדֶּלֶת עֲשָׂבִים.**

וכוונת מימרא זו ללמדנו, שהתורה שבה עוסק פסוק זה נמשלה לארבע הרוחות, שכשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, כך אי אפשר לו לעולם בלא תורה.

הגמרא מביאה מחלוקת תנאים בסדר מהלך השמש בעולם: **תַּנְיָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, הָעוֹלָם**

לְאַכְסַדְרָה [–מקום המוקף בשלש מחיצות] הוּא דּוֹמֶה, שאין הוא מוקף אלא מצד מזרח ומערב ודרום, וְרוּחַ [–צד] צְפוֹנִית אֵינָהּ מְסוּבֶּבֶת במחיצה, וְכֵיוָן שֶׁהַגִּיעָה חַמָּה בסוף היום אֵצֶל קֶרֶן [–פינה] מַעֲרָבִית צְפוֹנִית, שוב אינה יכולה להמשיך במהלכה, מאחר שאין שם מחיצה, אלא היא נִכְפֶּפֶת וְעוֹלָה לְמַעְלָה מִן הָרָקִיעַ, ומשלימה את הילוך צד צפון בלילה מעל הרקיע, ובאותה שעה שוררת חשיכה בעולם, ובבוקר היא שבה להאיר מתחת הרקיע בקרן מזרחית צפונית.

וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, העוֹלָם לְקוּבָּה [–אהל המוקף מחיצה מכל צדדיו] הוּא דּוֹמֶה, וְאֵין רוּחַ צְפוֹנִית מְסוּבֶּבֶת היא במחיצה, וְמכל מקום אין אורה ניכר בלילה, שמכיון שֶׁחַמָּה מַגַּעַת בשעת שקיעתה לְקֶרֶן מַעֲרָבִית צְפוֹנִית, הרי היא מַקֶּפֶת וְחוֹזֶרֶת אֲחוֹרֵי כִּיפָּה. דהיינו, נבנסת היא בחלון הנמצא בצד צפון, וממשיכה את מהלך צד צפון מחוץ לכיפת העולם, ובאותה שעה חשיכה שוררת בעולם, וחוזרת ובוקעת בבוקר בצד מזרח דרך חלון, ושבה להאיר לעולם.

ומביא רבי יהושע ראיה לשיטתו מן המקרא המתאר את מהלך השמש בבריאה: שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת א ו) 'הוֹלֵךְ אֶל דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל צָפוֹן וְגו', סוֹבֵב סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ'. ומפרש רבי יהושע את דברי המקרא. 'הוֹלֵךְ אֶל דָּרוֹם', היינו מהלך השמש בַּיּוֹם, שאף בימי החורף הקצרים מהלכת החמה ביום את צד דרום. 'וְסוֹבֵב אֶל צָפוֹן' היינו מהלך השמש בַּלַּיְלָה [הנקרא בשם 'סובב' על שם שהוא מחוץ לכיפת העולם], שאף בלילות הקיץ הקצרים סובבת החמה בלילה את צד צפון. 'סוֹבֵב סוֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל סְבִיבוֹתָיו שָׁב הָרוּחַ', אֵלּוּ פְּנֵי [–צד] מִזְרָח וּפְנֵי [–צד] מַעֲרָב, שֶׁפְּעָמִים החמה מְסַבַּבְתָּן בלילה, והיינו בחורף שהימים קצרים והלילות ארוכים, והחמה זורחת בקרן דרומית מזרחית, ומהלכת ביום רק את צד דרום, ושוקעת בקרן מערבית דרומית, ומסבבת בלילה את הצדדים מערב וצפון ומזרח. וּפְעָמִים מְהַלְּכָתָן ביום, היינו בקיץ שהימים ארוכים והלילות קצרים, והחמה זורחת בקרן מזרחית צפונית, ומהלכת ביום את הצדדים מזרח ודרום ומערב, עד ששוקעת בקרן מערבית צפונית, ואינה מסבבת בלילה אלא את צד צפון בלבד.

ויש להוכיח מכאן שרוח צפונית של העולם מוקפת אף היא במחיצה ככל שאר הרוחות, שהרי נקט בה המקרא בלשון 'סובב', שהוא הלשון שנקט אף לגבי רוח מזרחית ומערבית, ומאחר שרוחות אלו מוקפות במחיצה לדעת הכל, יש ללמוד מכך שאף רוח צפונית מוקפת.

הגמרא מביאה ברייתא שבה מתבאר שהעולם לאכסדרה הוא דומה: הוּא – רבי אליעזר, הָיָה אוֹמֵר, ומנין שרבי אליעזר אמרה, שהרי ברייתא זו אֲתָאן לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר – סוברת היא כשיטת רבי אליעזר שעולם לאכסדרה הוא דומה. ובריייתא זו דורשת את המקרא (איוב לז ט–י) 'מִן הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה, מִנִּשְׁמַת אֵל יִתֵּן קֶרַח וְרחַב מַיִם בְּמוּצָק'. ומבארת שמקרא זה עוסק בארבע הרוחות הנושבות בעולם. 'מִן הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה' זוֹ רוּחַ דְּרוֹמִית, הבאה בסופה וסערה. 'וּמִמְּזָרִים קָרָה' זוֹ רוּחַ צְפוֹנִית, שהדופן שלה מוזרת [–מושלכת] ופרוצה, והיינו כשיטת רבי אליעזר שרוח צפונית אינה מסובבת במחיצה. 'מִנִּשְׁמַת אֵל יִתֵּן קֶרַח' זוֹ רוּחַ מַעֲרָבִית, שממנה בא הקור הגדול בחורף, 'וְרחַב מַיִם בְּמוּצָק' זוֹ רוּחַ מִזְרָחִית, שממנה באים הגשמים.

מקשה הגמרא: כיצד יתכן לומר שהגשמים באים מרוח מזרחית, וְהָאֲמַר מַר – והלא נאמרה לעיל (ע"א) שמועה בשם אחד החכמים, שרוּחַ דְּרוֹמִית היא זו שמַעֲלָה רְבִיבִים [–טיפות מטר] וּמְנַגֶּלֶת את הָעֲשָׂבִים.

מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא – מה שנאמר לעיל שהגשמים מרוח דרומית הם באים, היינו באופן דַּאֲתְיָא מִטָּרָא בְּנִיחוּתָא – כאשר באים הגשמים בנחת, הָא – מה ששנינו בברייתא שהגשמים מן רוח מזרחית הם באים, היינו כשהמטר בא בְּשִׁפּוּיְכוּתָא – כשהגשמים יורדים בזעף.

הגמרא מביאה מימרות נוספות לגבי הרוחות הנושבות בעולם: אָמַר רַב חִסְדָּא, מַאי דִּכְתִיב – מה הוא ביאור דברי הכתוב (איוב לז כב) 'מִצָּפוֹן זָהָב יֵאָתֶה'. ומבאר, זוֹ רוּחַ צְפוֹנִית שֶׁמְּזַהֶּלֶת אֶת הַזָּהָב, שעל ידי שמחממת את העולם בא רעבון והזהב נעשה זול. ומביא ראיה מן המקרא שמצינו לשון 'זול' לגבי זהב, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיה מו ו) 'הַזֹּלְלִים זָהָב מִכִּיס'.

אָמַר רַפְרָם בַּר פָּפָּא אָמַר רַב חִסְדָּא, מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לֹא הוּגְשְׁמָה רוּחַ דְּרוֹמִית – לא הגיעו הגשמים על ידי רוח דרומית, אף שהיתה רגילה מקודם לכן להביא גשמים טובים. שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ט יט) 'וַיָּגֹזֹר עַל יָמִין וְרָעֵב, וַיֹּאכַל עַל שְׂמֹאל וְלֹא שָׂבָעוּ'. ומפורש במקרא זה, שמצד ימין בא הרעב, אמנם עדיין לא נתפרש איזה צד מרוחות העולם נקרא בשם 'ימין'. וּכְתִיב (תהלים פט יג) 'צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה בְרָאתָם', ויש להוכיח ממקרא זה ש'ימין' הוא הצד ההפוך מצפון, דהיינו דרום. ומאחר שנאמר 'ויגזור על ימין ורעב', יש ללמוד שאין רוח דרומית מביאה גשמים.

וְאָמַר רַפְרָם בַּר פָּפָּא אָמַר רַב חִסְדָּא, מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֵין הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין מֵאוֹצָר טוֹב. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח יב) 'יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ'. ויש לדייק מתיבת 'ארצך', שִׁפְזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל (עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם וְיִשְׂרָאֵל) שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָם אז הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין מֵאוֹצָר טוֹב, אך בִּזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אַדְמָתָם, אֵין הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִין מֵאוֹצָר טוֹב.

אָמַר רַבִּי יִצְחָק, חָרוֹצָה שַׁיָּחִכִּים יַדְּרִים – הרוצה להיות חכם, יטה את פניו בשעת תפילתו לצד דרום. וְהרוצה שֶׁיַּעֲשִׁיר יַצְפִּין – והרוצה להיות עשיר יטה פניו לצד צפון. וְסַרְמָנְיָךְ – והסימן לכך שצד דרום גורם חכמה וצד צפון עשירות, שֻׁלְחָן בַּצָּפוֹן וּמְנוֹרָה בַּדָּרוֹם, דהיינו, בבית המקדש היה עומד השולחן בצד צפון, והוא מרמז על עשירות, ואילו המנורה שהיא מרמזת על החכמה, היתה עומדת בצד דרום.

וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר, לְעוֹלָם יַדְּרִים – אף החפץ להעשיר יפנה בתפילתו לצד דרום, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁהוּא מַתְחַכֵּם הרי הוא אף מִתְעַשֵּׁר, שֶׁהרי נֶאֱמַר על התורה (משלי ג טז) 'אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד', ומכאן שהמחכים בתורה זוכה גם לעושר.

מקשה הגמרא: וְהָא רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר (לעיל ע"א) שהַשְׁכִּינָה בַּמַּעֲרָב היא שרויה, ולפיכך יש לאדם לפנות בתפילתו לצד מערב, וכיצד הוא אומר עתה שיש לפנות לצד דרום.

מתרצת הגמרא: שאכן דעת רבי יהושע בן לוי שיש לאדם לעמוד בתפילתו לצד מערב ששם השכינה שרויה, אלא דְּמְצַדֵּד אֲצִדּוּדֵי – יפנה את פניו מעט לצד דרום, ובכך יזכה למעלות החכמה והעושר.

הגמרא מביאה דעה הסוברת שיש לפנות בתפילה לצד ארץ ישראל: אָמַר לֵיהּ רַבִּי חֲנִינָא לְרַב אַשִׁי, גְּנוּן אַתּוּן דַּיְתֵיבְתּוּ בְּצַפּוֹנָהּ דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – אתם הישובים בבבל שהיא לצפונה של ארץ ישראל, אַדְרִימוּ אַדְרִימֵי – עליכם לפנות לצד דרום בתפילתכם, כדי שיהיו פניכם מכוונות לצד ארץ ישראל.

מבררת הגמרא: וּמְנָא לָן דִּכְלָּא לְצִפּוֹנָהּ דְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כַּיְיטָא – מנין שאכן בבל עומדת בצד צפון של ארץ ישראל. מבארת הגמרא, דִּכְתִיב לגבי נבואת ירמיה על חורבן הבית ביד מלך בבל (ירמיה א יד), 'מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ'.

שנינו במשנה: מְרַחִיקִין אֶת הַמִּשְׁרָה מִן הַגֶּרֶן וְכוּ' ואת הכריסין מן הבצלים ואת החרדל מן הדבורים, ורבי יוסי מתיר בחרדל.

הגמרא מביאה ברייתא המבארת את שיטת רבי יוסי: תָּנָא, רַבִּי יוֹסֵי מַתִּיר בַּחֲרָדָל לסומכו לכוורת הדבורים, מפני שֶׁיָּכוֹל בעל החרדל לוֹמַר לוֹ [–לבעל הדבורים], עַד שֶׁאַתָּה אוֹמֵר לִי הַרְחֵק את פרחי חֲרַדָּלְךָ מִן כוורות דְּבוֹרַי, מפני שהחרדל מזיק את הדבורים ועל המזיק מוטל להרחיק עצמו, אומר אני לך הַרְחֵק אתה את כוורות דְּבוֹרְךָ מִן פרחי חֲרַדָּלַי, מפני שֶׁהדבורים בָּאוֹת וְאוֹכְלוֹת את לִגְלוּגֵי [–פרחי] חֲרַדָּלַי. ונמצא, שכשם שאני מזיק אותך אף אתה מזיק אותי, וכשם שאתה אינך מרחיק את דבוריך מן חרדלי, כך אני איני צריך להרחיק את חרדלי מן דבורך.

המשך בעמוד פז

משנה

משנה זו עוסקת בדיני הרחקת אילן מבור, כדי שלא יזיקו שורשי האילן את דפנות הבור. **מַרְחִיקִין אֶת הָאִילָן מִן הַבּוֹר עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמָּה.** דהיינו, אם חפר אדם בור ברשותו, אסור לשכנו לנטוע אילן בתוך שדהו, עד שירחיק מן הבור עשרים וחמש אמה. שכך שיערו חכמים שעד שיעור זה מתפשטים שורשי האילן, ואם לא ירחיק כן, עתידים הם להרוס את כותלי הבור. **וּבְעֵץ חָרוּב וּבְעֵץ שֶׁקְּמָה** ששורשיהם מרובים משאר אילנות, עליו להרחיקם **חֲמִשִּׁים אַמָּה** מן הבור.

מוסיפה המשנה, שכל הרחקות אלו הן **בֵּין מִלְּמַעְלָה וּבֵין מִן הַצַּד** – בין אם האחד עומד בגובהו של הר והשני בתחתיתו, ובין אם עומדים שניהם זה בצד זה, צריך שירחיק את האילן מן הבור כפי השיעור שנתבאר.

עתה מבארת המשנה מה יהא הדין באופן שכבר קיימים אילן ובור הסמוכים זה לזה: **אִם** חפירת **הַבּוֹר קָדְמָה** לנטיעת האילן, **קוֹצִין** בעל האילן את אילנו, **וְנוֹתֵן** לו בעל הבור **דָּמִים** עבורו. **וְאִם הָאִילָן קָדַם** לבור, **לֹא יָקוֹץ** – אין הוא מחויב לקצוץ את אילנו. **סָפַק זֶה וְסָפַק זֶה קָדַם,** שאין ידוע אם חפירת הבור קדמה לאילן או להיפך, **לֹא יָקוֹץ** בעל האילן את אילנו. שהרי אם האילן קדם אין הוא חייב לקוצצו, ואם כן, על בעל הבור מוטלת חובת ההוכחה שהבור קדם לאילן, שכן 'המוציא מחבירו עליו הראיה'.

זו היא דעת חכמים הסוברים שעל המזיק מוטל להרחיק את עצמו כדי שלא יזיק אחרים, ואם הבור קדם לאילן, נמצא שנטע בעל האילן את אילנו שלא כדין ועליו לקוצצו. אמנם **רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, שאף עַל פִּי שֶׁהַבּוֹר קוֹדֶמֶת לְאִילָן, לֹא יָקוֹץ** את אילנו, משום **שֶׁזֶּה** [–בעל הבור] **חוֹפֵר** את בורו **בְּתוֹךְ** רשותו **שֶׁלּוֹ, וְזֶה** [–בעל האילן] **נוֹטֵעַ** את אילנו **בְּתוֹךְ** רשותו **שֶׁלּוֹ**. ומאחר שכל אחד עושה בתוך שלו, סובר רבי יוסי שעל הניזק להרחיק את עצמו כדי שלא ינזק, ולפיכך אין בעל האילן צריך לקצוץ את אילנו.

גמרא

הגמרא מביאה ברייתא המפרשת את דברי המשנה 'בין מלמעלה בין מן הצד': **הָנָא, בֵּין שֶׁהַבּוֹר** עומד **לְמַטָּה** בתחתית ההר **וְהָאִילָן** עומד **לְמַעְלָה** בגובה ההר, **וּבֵין שֶׁהַבּוֹר** עומד **לְמַעְלָה וְהָאִילָן לְמַטָּה,** יש להרחיק את האילן מן הבור עשרים וחמש אמה.

שואלת הגמרא: **בְּשֶׁלָּמָא** – אמנם כאשר הבּוֹר עומד **לְמַטָּה וְהָאִילָן לְמַעְלָה** מובן הדבר מדוע יש להרחיק את האילן מן הבור, **דְּקָא אָזְלִין שָׁרָשִׁין מִזְּקֵי לָהּ לַבּוֹר** – שהרי שורשי האילן מעמיקים באדמה עד שמגיעים לבור והורסים את כותליו. **אֶלָּא** באופן שה**בּוֹר** עומד **לְמַעְלָה וְהָאִילָן לְמַטָּה, אַמַּאי** – מדוע יש להרחיק את האילן מן הבור, הרי אין שורשי האילן מטפסים למעלה לעבר הבור.

משיבה הגמרא: **אָמַר רַבִּי חֲנָא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי, מַפְנֵי שֶׁהשורשים מַחֲלִידִין אֶת הַקַּרְקַע** – מהלכים מתחת הקרקע, **וּמַלְקִין** את **קַרְקָעִיתָהּ שֶׁל הַבּוֹר,** שעל ידי השורשים נעשית הקרקע שמתחת הבור רכה, וכותלי הבור נופלים.

שנינו במשנה: **רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, אַף עַל פִּי שֶׁהַבּוֹר קוֹדֶמֶת לְאִילָן לֹא יָקוֹץ שֶׁזֶּה חוֹפֵר בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ וְזֶה נוֹטֵעַ בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ.**

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹסֵי, שעל הניזק להרחיק את עצמו ולא על המזיק, מאחר שעושה בתוך רשותו שלו.

אָמַר רַב אַשִׁי, כִּי הֲוָאן בֵּי רַב כַּהֲנָא – כשהיינו בבית מדרשו של רב כהנא, **הֲוָה אָמְרִינָן** – היינו אומרים, **מוֹדֵי רַבִּי יוֹסֵי בְּגִירֵי דִּידֵיהּ** – שמודה רבי יוסי שעל המזיק להרחיק את עצמו באופן שההיזק בא מידיו ממש, כאדם הזורק חץ בחבירו, שאינו יכול לומר אני עושה בתוך שלי, שהרי מזיק הוא בידים.

הגמרא מביאה מעשה בענין היזק ב'גירי דידיה': **פַּאפֵּי** [–שם אדם] **יוֹנָאָה** [–כך היה קרוי על שם מקומו], **עָנִי וְהָעֲשִׁיר הָיָה** – היה מתחילה עני ולאחר מכן נתעשר, **בָּנָה אַפַּדְנָא** – ובנה לעצמו בית גדול. **הָוֹו חָנֵיךְ עָצוּרֵי בְּשִׁיכְבּוּתֵיהּ** – היו בשכונתו אנשים שהיו כותשים שומשומין כדי להוציא מהם את שמנם, **דְּכִי הָוֹו דָּיְיכֵי שׁוּמְשְׁמֵי הָוָה נַיְידָא אַפַּדְנֵיהּ** – שבשעה שהיו מכים בכדי לכתוש את השומשומין, היה הבית מתנדנד מכוח הכאתם. **אָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַב אַשִׁי** – בא פאפי לפני רב אשי כדי לתובעם לדין. **אָמַר לֵיהּ** רב אשי, **כִּי הֲוָאן בֵּי רַב כַּהֲנָא** – כשהיינו בבית מדרשו של רב כהנא, **הָוָה אָמְרִינָן מוֹדֵי רַבִּי יוֹסֵי בְּגִירֵי דִּילֵיהּ** – היינו אומרים שאף רבי יוסי מודה שעל המזיק להרחיק את עצמו, בנזק הבא מידו ממש בזורק חץ. ולפיכך אף כאן חייבים כותשי השומשומין להרחיק מקום כתישתם, שהרי הבית מתנדנד מחמת מכותיהם, והרי זה כח ידיהם ממש.

מבררת הגמרא: **וְכַמָּה** – כמה הוא שיעור נדנוד הבית שמחמתו יהא מוטל על כותשי השומשומין להרחיק את עצמם ממקום זה.